

ÎMPRUMUTURI UCRAINESE ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREȘAN

Dr. Ștefan VIȘOVAN, Dr. Mircea FARCAȘ

Universitatea de Nord din Baia Mare, ROMÂNIA

L'influence de la langue ukrainienne dans la langue roumaine s'est relativement tôt exercée, ayant une intensité spéciale dans les sous-dialectes de Maramureș et de Moldavie, dont les parleurs étaient les premiers en contact avec les populations slaves de l'ouest. Selon G. Ivănescu (1980, p. 437) – tenant compte des éléments d'origine phonétique – l'influence ukrainienne sur le roumain a commencé pendant le X-ème ou le XI-ème siècle. Quant à Maramureș, on ne peut déterminer exactement la période où les Ukrainiens se sont établis dans cette région du pays. La plupart des villages ukrainiens de Maramureș sont attestés à la manière documentaire à peine pendant le XIV-ème siècle, mais ce fait ne signifie qu'avant cette date la présence des Ukrainiens soit éliminée.

L'influence ukrainienne s'est exercée particulièrement dans le lexique des patois de Maramureș et moins dans les autres compartiments de la langue. Cette influence s'est réalisée par le contact direct entre la population roumaine et celle ukrainienne, la frontière administrative n'a pas constitué une barrière entre les populations du nord et du sud de la rivière de Tysse, entre les deux populations existant des contacts continues. De notre étude, on observe que l'influence de l'ukrainienne sur le sous-dialecte de Maramureș est vieille et particulièrement puissante, elle se retrouvant dans les toutes domaines d'activité humaine.

Mots-cles: langue roumaine, langue ukrainienne, subdialectul Maramureșan.

Influența ucraineană asupra limbii române s-a exercitat relativ timpuriu și are o deosebită intensitate în subdialectele maramureșan și moldovean, ai căror vorbitori au intrat primii în contact cu populațiile slave de est. Bazându-se îndeosebi pe elemente e ordin fonetic, G. Ivănescu [Ivănescu 1980, 437] este de părere că "influența ucraineană a început a se exercita asupra românilor prin preajma anului 1000 sau a anului 1100". În ceea ce privește Maramureșul, nu se poate determina cu exactitate perioada în care ucrainenii au pătruns în masă în această parte a țării. Majoritatea satelor ucrainene din Maramureș sunt atestate documentar abia în secolul al XIV-lea, dar aceasta nu înseamnă că înainte de această dată este exclusă prezența ucrainenilor în nordul României. Dimpotrivă, unele cercetări recente evidențiază faptul că o parte dintre slavii de est care viețuiau în Galiția, Pocuția, în zona Prutului și a Nistrului, s-au infiltrat, ca urmare a năvălirilor popoarelor migratoare, dincolo de Carpați încă în jurul secolului al IX-lea, ajungând în vecinătatea Tisei. Lingvistul ucrainean de origine maramureșană stabilit în Canada, Nicolae Pavliuc [Pavliuc 1990, 8–9], afirmă că la data pătrunderii ucrainenilor zacarpatici în Maramureș, în munții de acolo exista deja un nucleu de populație ucraineană provenită cu mult mai înainte din Galiția.

Influența ucraineană s-a exercitat mai puternic în lexicul graiurilor maramureșene și mai puțin în celelalte compartimente ale limbii. Această influență s-a realizat prin contactul direct între populația românească și cea ucraineană. Deși partea de nord a Maramureșului, respectiv cea de peste Tisa, a fost sub stăpânire rusească timp de aproape 80 de ani, influența ucraineană a fost cea care s-a exercitat, asupra tuturor vorbitorilor de limbă română din zonă, multe din împrumuturile lexicale de la nord de Tisa regăsindu-se și la sudul ei, ceea ce dovedește că au existat contacte neîntrerupte între populațiile din cele două regiuni, iar granița politico-administrativă nu a constituit o barieră.

Cuvintele de origine ucraineană care s-au transmis subdialectului maramureșan au fost grupate pe sfere semantice:

1. Părțile casei, obiecte casnice: *corșău* "damigeană" <ucr.korsov¹ "vas de sticlă cu împletitură de nuiel" (ALRR-Mar., vol.II, h.333, pct:221-229, 234); *cujelcă* "furcă de tors" <ucr.kužilka (ALRR-Mar., vol.II, h.506, pct:221-240); *draniță* "șindrilă" <ucr.dranyc'a (TD-Bas., AJ, p.334/25); *hrebincă* "darac, unealtă de pieptănat lână, cânepa sau inul" <ucr.grebinka (TD-Bas., AJ, p.343/40; ALRR-Mar., vol.II, h.501, pct:221-226, 228-232); *mocioală* "pensulă, pământuf", postverbal de la *mocioli* <*mociili (prin propagarea vocalei *o*) <ucr.močyty² "a muia" (ALRR-Mar., vol.IV, h.1012, nota 227); *palant* "gard" <ucr.palanka (ALRR-Mar., vol.II, h.248, pct.231; h.281, pct:223-237, 238-240); *potiheț* "slobozitorul de la războiul de țesut" <ucr.potyagač (TD-Bas., AJ, p.345/5); *prizmă* "prispă" <ucr.prispa (ALRR-Mar., vol.II, h.252, pct:222-225, 227, 229, 230, 232-240); *răzvalcă* "sucitor" <ucr.razvalka (ALRR-Mar., vol.II, h.307, pct:226, 227); *știob* "troacă" <ucr.štovd, štub (ALRR-Mar., vol.II, h.297, pct.235); *vernă* "cearșaf" <ucr.verenia (Moisei, CN); *vraniță* "poartă mai mică fără încrustături" <sl.vratnica ("poarta e mare și înaltă, cu încrustături" cf.nota.234) ALRR-Mar., vol.II, h.259;

2. Obiecte de îmbrăcăminte: *iupcă* "fustă" <ucr.iupka (TD-Bas., AJ, p.346/10); *sumnă* "fustă" <ucr.sukno (ALR II s.n., vol.IV, h.1178, pct.353, 362; TD-Bas., AJ, p.346/5; Ferești, IM³); *șirincă/șerincă* "basma" <ucr.šyrynca (Densusianu, 1961, II, 337) (TD-Bas.: Pl, p.398/5; AJ, p.348/5, 352//15); *șlică* "șapcă, căciulă rotundă căptușită cu lână" <ucr.šlic⁴ (Ferești, IM); *zadie* "șorț țesut, cu dungi colorate purtat peste poale" <ucr.zady (TD-Bas., AJ, p.343/30);

3. Mâncăruri, alimente, îndeletniciri casnice: *borșău* "mazăre" <ucr.borš (ALRR-Mar., vol.II, h.437, pct:225, 226); [slănină] *budită* "afumată" <ucr.buditi (BA – TD-Bas., p.329/15; Vadul Izei, ȘA⁵); *burac* "sfeclă roșie" <ucr.burak (ALRM, vol.I, h.140, pct.353 – vezi anexa; ALRR-Mar., vol.II, h.444, pct:221-233); *chișcă* "caltaboș, maț gros" <ucr.kyška (TD-Bas., AJ, p.359/25); *coleașă* "mămăligă" <ucr.koleša (cf. bg.kul'aša⁶) *Și mîncam coleșa răce/ Unsă cu său de berbece* (Graiul II, 1908, p.48), (ALRR-Mar., vol.II, h.519, pct:231-239); *cucurûd* – în Maramureș sens "ciorchine de strugure" sau "con de brad" <ucr.kukurudza (ALR II, s.n., h.108, pct.353, 362; ALRR-Mar., vol.III, h.558, pct.221-228, 234, 237, 238; ALRR-Bas. Bucov. Transn., vol.II, h.106, pct.3); *dohan* "tutun" <ucr.duhan (ALR II, s.n., vol.IV, h.1144; ALRR-Mar., vol.IV, pl.LX, pct:221, 222, 226-229, 240); *gălușcă/ halușcă* <ucr.haluška "sarma" (ALRR-Mar., vol.II, h.530, pct:230, 233-239); *harbuz* "dovleac" <ucr.harbuz (ALRM, vol.I, h.137, pct.353, 362; h.138, pct.362; ALRR-Mar., vol.II, h.441, pct:222-240); *horincă/ horilcă* "țuică" <ucr.horilka (ALRR-Mar., vol.I, h.228, pct.237; ALRR-Mar., vol.II, h.461, pct:221, 223-225, 228-239); *hribă* "ciupercă" <ucr.hryb (TD-Bas., AJ, p.367/10; 371/20); *izvarniță* "zer provenit din urdă" <ucr.izvarnica sau *izvarica din (i)zvarjati "a fierbe" (ALR II s.n., vol.II, h.420, pct.353; ALRR-Mar., vol.II, h.380, pct:221, 223, 229, 239); *piroște* <ucr.dial.piroški "sarmale" (ALRR-Mar., vol.II, h.530, pct:229, 231, 232); *a prănica* "a spăla rufele cu maiul" <ucr.pranyk (TD-Bas.,

¹ Cf. DEU, vol.II, korsov <magh. kórso. s.v. korsov.

² Avram 1997 a, 80; DLR, tom VI, fasc.10 și 11, 1968 trimite la etimonul maghiar *mocskol*.

³ Informația ne-a fost oferită de către un informator ocazional din Ferești, pe nume Ion Moiş, 55 de ani.

⁴ Nestorescu 1999, 124.

⁵ Șofronici Ana – informator ocazional, 23 de ani.

⁶ Frățilă 1993, 93.

AJ, p.345/30); *uncrop* "apă clocotită" <ucr.*ukropŭ* (TD-Bas., AJ, p.346/20); *a zoli* "a înmuia rufele" <ucr.*zolyty* (TD-Bas., AJ, p.344/25);

4. **Părți ale corpului, calități și însușiri:** *bolfă* "gușă" <ucr.*bolifa* (ALRR-Mar., vol.I, h.94, pct.234, 238; ALR-Sint., vol.I, h.7, pct.236); *bolfă*⁷ înseamnă și "cocoașă" cf.ALRR-Mar., vol.I, h.110, pct.236, 237, 238; *hâd* "urât, murdar" <ucr.*hyd* (ALRR-Mar., vol.II, h.299, pct.221, 235, 236, 238); *holtei* "flăcău" <ucr.*hol'tjai*⁸ "desfrânat" (ALRR-Mar., vol.I, h.206, pct.228); *homotit* "cherchelit" <ucr.*homotiti* (ALRR-Mar., vol.I, h.228, pct.227); *vâj* "moș" <ucr.*vej* (ALRR-Mar., vol.I, h.188, pct.237; h.184, pct.231, 232, 234, 237, 239); *vorovi* "a vorbi" <ucr.*hovoryty* (Ant. Folcl. MM, Săcel, p.105);

5. **Diverse:** *bărbânoc* "plantă verde cățărătoare" <ucr.*bervinok*⁹ (Berbești, Antol. folcl. MM, p.97); *băle* "ciocani de porumb" <ucr.*bilina* "tulpină" (ALR II s.n., vol.I, h.116, pct.353; ALRR-Mar., vol.II, h.406, pct.222, 226, 228, 230); *drușcă* "domnișoară de onoare" <ucr.*družka* (Graiul II, 1908, p.39, BA); *hiba* "defect" <ucr.*hyba* (ALRR-Mar., vol.IV, pl.II, pct.236); *hăt* "destul de... (departe), aproape" <ucr.*hét* (TD-Bas.:AJ, p.353/15; BA, p.315/30; ST, p.379/5); *homuc* "nisip foarte mărunț" <ucr.*gomok*¹⁰ "nisip mărunț care este luat de vânt" (ALRR-Mar., vol.IV, pl.LVI, pct.235); *lizniț* "pădureț" <ucr.*lysnyk* (ALRR-Mar., vol.II, h.454, pct.222-230, 239, 240); *mol/mul* "noroi pe fundul bălților" <ucr.*mul* (ALR II s.n., vol.III, h.827, pct.353, 362; ALRR-Mar., vol.IV, pl.LV, pct.221-240); *peteică*¹¹ "legătură, piedică" <ucr.*petelca* (Ferești, IM); *pisóc* "nisip" <ucr.*pysok* (TD-Bas., BA, p.325/20; ALRR-Mar., vol.II, h.278, nota pct.225); *prelucă* "poiană (în pădure)" <ucr.*pryluka* (v.DLRM s.v., reg.) (CADE s.v. *prelucă* <bg.*proluka*) (ALRM, vol.I, h.398, pct.353, 362 – vezi anexa); *răblău* "hoț" <ucr.*rab* >*a răblui* "a fura" (ALRR-Mar., vol.IV, pl.LX, pct.237); *tuleni* "ciocani de porumb" <ucr.*tulij sau scr.tulaj* (ALRR-Mar., vol.II, h.406, pct.235-237);

6. **Animale:** *buhai* "taur" <ucr.*buchai* (ALRR-Mar., vol.II, h.361, pct.232, 234, 236-238, 240); *galiță* <ucr.*galica* "păsări" (Ferești, IM); *trușcă* "curcă" <ucr.*triuška* (ALRR-Mar., vol.II, h.396, pct.222, 229, 230, 231, 233, 234, 237, 238, 239).

Reiese din succinta noastră prezentare că influența exercitată de limba ucraineană asupra subdialectului maramureșean al limbii române este veche și deosebit de puternică, ea regăsindu-se în toate sferele vocabularului acestui idiom. Din păcate, deocamdată nu dispunem de un inventar complet al cuvintelor de origine ucraineană din subdialectul maramureșean, acesta putându-se realiza în viitor prin cercetări corelate, efectuate de specialiști din cele două țări. Ar ieși astfel în evidență o serie de aspecte interesante referitoare la vechimea și intensitatea contactelor lingvistice româno-ucrainene, precum și la sferile lexico-semantică care au intrat cu predilecție sub incidența acestor fenomene.

⁷ *Bolfă* este atestată, pe lângă Maramureș și în nordul Transilvaniei, pct.262, 263, nordul Moldovei pct.464, 467, 478. Cf. ALR-Sint., vol.I, h.3.

⁸ DER, s.v. *holtei*.

⁹ Cf. CADE, s.v. *bărbînoc, bărbânoc*.

¹⁰ După DEU, vol.II, ucr.*gomok* <magh.*hómok* și se aseamănă cu turc.*kumak*. s.v. *gomok*. Vezi și Pușcariu I, 209. Este posibil ca în Maramureș termenul să fi pătruns direct din magh.*homok* (v. DA s.v., partea I, F-I)

¹¹ Andrei Avram semnalează și variantele *peteocă, peteucă* cu verbul *a peteci*, în Avram 1976, 86, având sensul menționat în DLR "a împiedica animalele domestice, mai ales caii (la picioare) când pasc". Vezi DLR s.v. *peteică*. Cf. și Loșonți 2001, 107.

У статті зазначається, що вплив української мови на румунську позначився, головним чином, на лексичному рівні в марамороському та молдовському діалектах румунської мови, розпочавшись у XI-XII ст., а більшість українських сіл Марамороцини з'являються в XIV ст. Наведено семантичні групи запозичень з української мови в марамороському діалекті румунської мови: назви хатньої обстановки, одягу, їжі, частин тіла, тварин.

Ключові слова: румунська мова, українська мова, лексична інтерференція, румуно-українські мовні контакти.

В статье идет речь о том, что влияние украинского языка на румынский сказалось, главным образом, на лексическом уровне в марамурешском и молдавском диалектах румынского языка. Это влияние начало усиливаться с XI-XII вв., а большинство украинских сёл основываются в Марамуреше в XIV в. Приведены семантические группы заимствований из украинского языка в марамурешский диалект румынского языка: названия домашней обстановки, одежды, частей тела, животных.

Ключевые слова: румынский язык, украинский язык, лексическая интерференция, румыно-украинские языковые контакты.

Bibliografie:

1. ALR II s.n. – *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (E.Petrovici coord.), vol.I-II, 1956; vol.III, 1962; vol.IV, 1965; vol.V, 1966; vol.VII, 1972.
2. ALRM – *Micul Atlas Lingvistic Român*, serie nouă, Ed.Academiei, vol.I.1956, vol.III 1967, vol.IV 1987.
3. ALRR-Bas. Bucov. Transn. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol.I (autor Vasile Pavel) Ed.Știința, Chișinău, 1993; vol.II (autor Vasile Pavel), Tipografia Centrală, Chișinău, 1998 (sub redacția lui Vladimir Zagaevski).
4. ALRR-Mar. – *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol.I-IV, Ed.Academiei, București, vol.I-III, 1969-1973; vol.IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol.I, București, 1969 (h.1-243); vol.II, București, 1971 (h.244-537); vol.III, București, 1973 (h.538-870); vol.IV, 1997 (h.871-1138).
5. ALRR-Sint. – coord. Nicolae Saramandu, *Atlasul Lingvistic Român. Sinteză*, Ed.Academiei, vol.I, București, 2005 (autori: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov).
6. Avram 1976 – Andrei Avram, *Note etimologice*, în LR XXV, nr.1, 1976, p.86.
7. Avram 1997 a – Andrei Avram, *Contribuții etimologice*, Ed.Univers Enciclopedic, București, 1997.
8. CADE – I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"*, București, 1926-1931.
9. DA – *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, București, 1913; tomul I, partea a II-a, lit.C, București, 1940; tomul II, partea I, lit.F-I, București, 1934.
10. Densusianu 1961 – Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1938 reeditat în: Densusianu, Ov., *Istoria limbii române*, vol.I, II, Ed. Științifică, București, 1961 (ediție îngrijită de J.Byck).
11. DER – Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ed.Saeculum I.O., București, 2002.
12. DEU – *Dicționarul etimologic al limbii ucrainene*, vol.I: A-G, Kiev, 1982; vol.II: G-K, Kiev, 1985; vol.III: K-M, Kiev, 1985.
13. DLR – *Dicționarul limbii române*, tomul VI, fasciculele: 1/1965: *M – Mandră¹*, 2/1965: *Mandră² – Mascăt¹*, 3/1966: *Mascăt – Mămăiță*, 4/1966: *Mămălațiță – Mătărângă*, 5/1966: *Mătăsar – Mergător*, 6/1966: *Mergătoriu – Microbiologie*, 7/1967: *Microbiologist – Miniaturistică*, 8/1967: *Miniaturiza – Mititel*, 9/1967: *Mititeluș – Mirlănime*, 10 și 11/1968: *Mirleală – Morsă¹*, 12 și 13/1968: *Morsă – Muzur-aga*, Ed.Academiei, București;
14. DLRM – *Dicționarul limbii române moderne*, Ed.Academiei, București, 1958.
15. *Frățilă* 1993 – Vasile Frățilă, *Contribuții lingvistice*, Editura de Vest, Timișoara, 1993.
16. *Graiul* 1908 – *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol.II, *Basarabia – Bucovina – Maramureș – Țara Oașului – Transilvania – Crișana – Bănat – Serbia*, București, 1908.

17. *Ivănescu 1980* – G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iași, 1980.
18. *Loșonți 2001* – Dumitru Loșonți, *Soluții și sugestii etimologice*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001.
19. *Nestorescu 1999* – Virgil Nestorescu, *Cercetări etimologice*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999.
20. *Pavljuk 1990* – Mykolo Pavljuk, *Do istorij ukrains'koj Maramorščiny*, în "Vil'ne slovo", nr. 11-12, București, 1990.
21. TD-Bas. – Marin *et alii* 2000 a – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
22. ****Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980.

SIGLELE LOCALITĂȚILOR

Pentru localitățile de la nordul Tisei, siglele au fost preluate din TD-Bas.: AJ – Apșa de Jos, BA – Biserica Albă, ST – Strâmtura, PI – Plăiuț.